

România în anii primului război mondial: Între geopolitica marilor puteri și idealurile revoluției unității naționale depline

Constantin HLIHOR

1. Introducere

Victoriile obținute de armatele româno-ruse în vara anului 1917 au fost un excelent suport moral pentru societatea românească de a rezista în fața unei situații politice și geopolitice extreme care avea să vină după acest moment de epopee. Apariția valului revoluționar cu cele două componente ale sale – revoluția unității naționale și revoluția bolșevică – va influența decisiv destinul și istoria popoarelor din centrul și sud-estul continentului european dar nu numai. Oamenii politici români trebuiau să răspundă acestei duble provocări deoarece în societate se confruntau două curenți de idei cu implicații politice și ideologice. Unul dintre acestea a fost generat elita intelectuală și politică în spiritul luptei pentru desăvârșirea unității naționale și al realizării unui regim de reală democrație. Națiunea devenea și în mentalul majorității elitei „doar corpul democrației locul în care principiul consimțământului și ideea reprezentativă își găsesc sălaș”.¹

Efortul depus de elita românească în această direcție s-a văzut în entuziasmul și inflăcărea ce a cuprins societatea la anunțul mobilizării pentru a participa la un război. Profesorul Ioan Scurtu referindu-se la acest moment scria: „Vestea intrării României în război a fost primită cu entuziasm de populație, inclusiv de militari. Presa și memoriile contemporanilor au redat acea atmosferă, când oamenii se îmbrățișau de fericire, fiind convinși că victoria va fi totală și rapidă. Nicolae Iorga a salutat atunci intrarea României în război: „A sosit un ceas pe care-l așteptam de

¹ Cristian Preda, *Românii fericiți: vot și putere de la 1831 până în prezent*, Polirom, Iași, 2011, p. 23.

peste două veacuri, pentru care am trăit întreaga noastră viață națională, pentru care am muncit și am scris, am luptat și am gândit. A sosit ceasul în care cerem și noi lumii, cinstit, cu arma în mână, cu jertfa a tot ce avem”.² Contemporanii evenimentului au descris starea generală din București și alte orașe mari ale țării. Scriitorul Nechifor Crainic își amintea peste ani despre entuziasmul generat pe străzile Bucureștiului: „Orașul a început să vuiască puternic și dinspre Calea Victoriei se ridicau uragane de aclamații. Am alergat să delirăm cu mulțimea înnebunită de fericire”.³ Ilie Bufnea, fost ofițer și participant activ la înfăptuirea idealului de unitate națională, descria atmosfera generată de hotărârea Consiliului de Coroană de la Cotroceni: „În jurul orei 18 s-a auzit marele clopot de la Mitropolie și clopotele altor biserici au început să sune, probabil pentru vecernie. Oamenii crezând că anunță mobilizarea, entuziasmul a devenit delirant. Strigătele cele mai puternice care se auzeau erau: Vrem Ardealul! Trăiască România Mare! Jos Austro-Ungaria! Trăiască Franța! Se auzeau și numele oamenilor politici care au cerut războiul: Filipescu, Take Ionescu, Delavrancea, Goga, Lucaciu, doctorul Cantacuzino, doctorul Istrati, Simion Mândrescu... Parcă toată lumea înnebunise de bucurie! Trăiam cu impresia că fiecare bucureștean vedea deja armata română, dacă nu la Tisa (măcar) dincolo de Carpați și Austro-Ungaria înfrântă”.⁴ Același Ilie Bufnea, într-o lucrare publicată postum, caracteriza războiul purtat de România: Războiul României era un război de necesitate națională impus de legile de dezvoltare politică, socială și istorică a națiunii, acceptat de conștiința românilor de pretitindenți. Era un război de factură nouă, expresie a solidarității naționale a tuturor românilor și a spiritului de revoluție, de eforturi constructive”.⁵ Credința în idealul unității naționale și a modernizării regimului de democrație, nu a fost puternic zdruncinată

² Ioan Scurtu, *N. Iorga despre intrarea României în Primul Război Mondial*, 22 decembrie 2011, online <http://www.ioanscurtu.ro/n-iorga-despre-intrarea-romaniei-in-primul-razboi-mondial/> accesat la 14 mai 2017.

³ Nichifor Crainic, *Zile albe. Zile negre*, Ediție îngrijită de Nedec Lemnaru, Casa Editorială Gândirea, București, 1991, p. 117.

⁴ Apud, Ioan I. Șerban, *Un manuscris inedit despre activitatea lui Octavian Goga în România în anii Primului Război Mondial*, p. 193.

⁵ Ilie Bufnea, *Revoluția de eliberare națională a Transilvaniei. Unirea (1914-1918)*, Editura Marist, Baia Mare, 2010, p. 92.

de costurile campaniei și de suferințele retragerii în Moldova în toamna și iarna anului 1916-1917⁶ când s-au adăugat alte zeci de mii de vieți omenești la pierderile umane și materiale ale campaniei militare contra Austro-Ungariei și Germaniei.

Cel de-al doilea curent alcătuit din ideile de dreptate socială și libertate politică pentru toți cetățenii țării nu era predominant în societatea românească dar avea să se manifeste tocmai ca urmare disfuncționalităților sistemului politic și inegalităților flagrante din viața socială. În istoriografia românească acest aspect a fost când supraevaluat și exagerat din motive lesne de înțeles în timpul regimului comunist⁷ când din rațiuni care nu țin de știință ci de un comportament „corect politic” al istoricilor din perioada de tranziție postcomunistă.⁸ Influența acelor idei nu a atins o masă critică în societate și nu a pus în pericol existența regimului politic din România acelor ani, dar, nici nu pot fi trecute cu vederea atunci când analizăm reformele politice și sociale, cu caracter revoluționar pentru o societate cum era cea românească. Nu ne propunem să analizăm toate cauzele care au determinat o asemenea evoluție, ci doar să punctăm faptul că ideile de dreptate socială și libertate politică au fost înțelese de marea masă a românilor ca venind odată cu îndeplinirea idealului de unitate națională. Acest lucru este reliefat de însăși presa socialistă imediat după încheierea războiului. În ziarul „Glasul Muncii”, „organ muncitoresc inde-

⁶ Generalul C. Găvănescul, *Epopeea Română – Războiul nostru pentru întregirea neamului (august 1916 - aprilie 1918)*, Serviciul Geografic al Armatei, Iași, 1918, pp. 54-71; *România în Primul Război Mondial (1914-1918)*, Editura Militară, București, 2006; Ion Bulei, *Regina Maria*, Meteor Publishing, București, 2016, pp. 106-107.

⁷ A se vedea, Clara Cușnir-Mihailovici, *Mișcarea muncitorească din România între anii 1917-1921. Crearea P.C.R., I.I.P.*, Editura Politică, București, 1960; Georgeta Tudoran, *Socialiștii români în confruntări politice. 1918-1921*, Editura Junimea, București, 1982; Nicolae Jurcă, *Istoria social-democrației din România*, Editura Științifică, București, 1994.

⁸ A se vedea, Dan Drăghia, *Proletariatul la putere: impactul Revoluției din Octombrie asupra socialismului românesc*, în „Studia Politica. Romanian Political Science Review”, vol. 12, nr. 3, 2012, pp. 413-434, online http://www.ssoar.info/ssoar/bitstream/handle/document/44881/ssoar-studiapolitica-2012-3-draghia-Proletariatul_la_putere_impactul_Revolutiei.pdf?sequence=3 accesat la 14 mai 2017.

pendent, redactat și condus de un comitet de meseriași din Câmpina” se putea citi: „Muncitorul a răbdător în liniște și cu durere în sufletul lui, tot timpul războiului, și-a zis, după ce se va încheia pacea, voi cere drepturile mele, pe cari nădăjduiesc, că nu se vor refuza. Îmi aduc aminte că purtarea muncitorilor din timpul războiului și-a adus laude chiar de însuși Generalul Iancovescu, fost ministru de războiu [...]”.⁹

La o sută de ani de la producerea evenimentelor, când factorul politic sau ideologic nu mai contează în aprecierea evoluțiilor anului 1917 și a zilelor care i-au urmat, putem aprecia că *sensul* a fost imprimat de modul în care clasa politică, în cvasimajoritatea, a reacționat și a gestionat acele evenimente. Nu s-a produs o revoluție socială ci una a *construcției și desăvârșirii unității naționale și a reconstrucției unui regim de democrație* așa cum s-a întâmplat, cu unele excepții, în fostele imperii multinaționale. Datorită acestei elite a fost evitată revoluția socială de tip bolșevic care ar fi pus în pericol nu numai idealul desăvârșirii construcției statului națiune ci însăși existența statului român ca actor politic în viața internațională. În acele momente Monarhia, Guvernul și Parlamentul au înțeles și au apreciat corect dubla presiune sub care se afla statul român. Una internă generată de nevoile de modernizare și o alta generată de evoluțiile militare de pe frontul din Moldova dar și de cele de ordin geopolitic rezultat al radicalizării revoluției ruse și bolșevizării ei. Astăzi reacția elitei politice românești la dubla criză a societății românești poate fi percepută, din punct de vedere istoric, ca fiind specific unei *revoluții de tip sistemic*. În epocă acest concept nu exista iar pe de altă parte nici regele Ferdinand I și nici liderii principalelor partide politice nu aveau conștiința că acționează potrivit unei scheme de acțiune de tip revoluționar. Conceptul de revoluție în epocă era asociat cu ideea de revoluție socială și violență politică pentru răsturnarea de la putere a unui regim politic. Acest cadru de interpretare generat de teoria revoluției sistemice a fost conceput în a doua parte a secolului trecut și îl considerăm adecvat pentru o posibilă *re-interpretare* a evenimentelor din România anilor 1917-1918.¹⁰ Elita românească au avut inteligența să reacționeze potrivit cu evoluția evenimentelor politice și militare pentru a împiedica apariția unei situații

⁹ ANR, Fond Mișcarea Sindicală din Regiunea Prahova 1912-1942, Rola 312, cadrele 375, 378, citat de Dan Drăghia, *op. cit.*, în *loc. cit.*, nota 2, p. 418.

¹⁰ Zigumnt Bauman, *op. cit.*, în *loc. cit.*, pp. 16-19.

revoluționare de tipul celei bolșevice din Rusia. Au înțeles faptul că atâta timp cât statul este slab prin forța împrejurărilor în care trebuie să acționeze „el trebuie să caute aprobarea maselor. Trebuie să obțină un consimțământ bazat pe voința și înțelegerea liberă a maselor. Prin urmare, statul nu poate conduce masele decât prin mijloace mentale și intelectuale”.¹¹ Prin aceste mijloace au fost menținute în mentalul colectiv ideile și idealul statului-națiune și au fost combătute cele ale dreptății sociale realizate prin violența maselor în acțiuni revoluționare. Profesorul Stelian Manic de la Universitatea Adelaide (Australia) scria într-un articol publicat în presa de la Chișinău, în februarie 2010: „Se știe că miturile și ideile implementate în mintea unei națiuni pot fi atât foarte benefice, mobilizând-o la fapte mărețe, cât și extrem de contraproductive. Sunt benefice atunci când sunt generate din interiorul națiunii și nefaste atunci când vin din exterior, fiind implantate de dușmanii acestei națiuni.”¹²

2. Contextul intern care a generat deciziile de reformă politică tip *revoluție sistemică*

Greutățile generate de campania militară pentru unitate națională au scos la iveală disfuncționalitatea sistemului politic și administrativ a țării. S-a luat decizia de retragere a autorităților centrale, armatei și a unei părți din populație dar nu a existat un plan lucru recunoscut și de unul dintre fruntașii partidului aflat la guvernare, I.G. Duca. Populația civilă cuprinsă de panică și de frica de a nu cădea sub ocupație dușmană a luat drumul bejeniei spre Moldova fără să primească nici cel mai mic ajutor de la statul român sau să beneficieze de o minimă îndrumare. În aceste condiții mulți nu au mai ajuns la destinație din cauza frigului, a lipsei alimentelor și a

¹¹ Otto Bauer, *The Austrian Revolution*, in Ahmet Ersoy, Maciej Górny, Vangelis Kechriotis, *MODERNISM: THE CREATION OF NATION-STATES. Discourses of Collective Identity in Central and Southeast Europe 1770–1945: Texts and Commentaries*, volume III/1, online <http://books.openedition.org/ceup/2025?lang=en> accesat la 14 mai 2017.

¹² Dr. Stelian Manic, *University of Adelaide (Australia)*. *Un alt fel de sârmă ghimpată: palma jandarmului român*, în „Timpul” din 28 februarie 2010, citat de Ion Constantin, *Gherman Pântea între mit și realitate*, Editura Biblioteca Bucureștilor, București, 2010, p. 21, nota 6.

eputării fizice. Cei care au luat drumul bejeniei „nu aveau haine, alții erau desculți, cerșeau de mâncare, cădeau de oboseală, se îmbolnăveau de frig, mureau pe la porțile hanurilor”.¹³ Disfuncționalitatea sistemului politic și administrativ a fost dublată de lipsa de solidaritate dintre oamenii aparținând diferitor clase politice. Dacă cei „de jos” au plecat spre Moldova cum au putut cei din categoriile superioare nu s-au gândit nici o clipă că în ceasul greu al unei nații trebuie să existe un minim de ajutor. Ministrul Alecu Constantinescu a putut să se evacueze în bune condițiuni cu toată averea sa în 17 vagoane de cale ferată cărând după el și obiecte precum „butoaie goale, mese și scaune albe de brad pentru bucătărie, putini cu murături, până și lemne de foc. Brătienii au expediat șapte vagoane încărcate cu butoaie cu vin, Bibicescu de la Banca Națională a încărcat în vagoanele ce i s-au pus la dispoziție până și ficușii doamnei Bibicescu”.¹⁴

Tot atunci s-a hotărât și evacuarea unei părți a patrimoniului industrial iar ceea ce nu s-a putut evacua a fost distrus pentru a nu cădea în mâinile inamicilor. Această hotărâre a vizat producția de alimente și furaje, dar în special carburanții atât de necesari trupelor Puterilor Centrale. Ideea a fost a autorităților centrale din România, dar și ca urmare a presiunilor aliate. Anglia, care era direct interesată ca Germania să nu dispună de carburantul necesar, mai ales pentru submarine. Ministrul plenipotențiar al Angliei la București, sir Barclay, s-a adresat ministrului de Externe al României, cerându-i să dea ordin societăților petroliere să distrugă sondele, rafinăriile și stocurile de țiței, precizând totodată, în numele guvernului englez, că România va fi despăgubită pentru pierderile ce urmau să rezulte din această măsură.¹⁵ Pe lângă distrugerile care aveau un raționament de ordin strategic au fost distruse și fabrici și instalații de producție care nu se încadrau în cele necesare războiului cum a fost, de

¹³ I.G. Duca, *Memorii*, vol. III, Ediția Stelian Neagoe, Editura Machiavelli, 1994, p. 38.

¹⁴ Constantin Argetoianu, *Memorii. Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, Ediția Stelian Neagoe, vol. III, Editura Machiavelli, 2008, p. 54.

¹⁵ A se vedea, Dan Ovidiu Pintilie, *Istoricul Societății Concordia (1907-1948)*, Editura Universității de Petrol și Gaze Ploiești, 2007, pp. 39-47; Gh. Buzatu, *România și trusturile petroliere până la 1929*, Editura Junimea, Iași, 1981 p. 15; Adrian Pandea, *Arde Valea Prahovei! Îndeplinirea unei hotărâri dramatice (1916)*, în „Lupta Întregului Popor. Revistă Română de Istorie Militară”, nr. 3, 1987, pp. 15-16.

exemplu, Fabrica de celuloză de la Brăila. Potrivit unei plângeri ale unor industriași către ministrul de război Vintilă Brătianu ofițerii englezi, însărcinați de M.C.G., au procedat la distrugerea completă a unor instalații industriale din Brăila” (este vorba de Fabrica de celuloză). Dinamitarea Fabricii de Celuloză a fost luată din proprie inițiativă de către Griffiths, cu toate că prințul Bibescu îl avertizase că „ar fi păcat să se distrugă celuloza, mai ales că avusesem oameni îndeajuns și 75 de vagoane la dispoziție, plus șlepurile”.¹⁶

La aceste pierderi uriașe trebuie adăugate cele suportate de populația din teritoriul ocupat de trupele germane, austro-ungare, bulgare și turcești unde s-a instituit un jaf economic bine organizat atât în ceea ce privește economia industrială cât și spolierea resurselor alimentare și alte bunuri de consum¹⁷. Administrația de ocupație germană era subordonată înaltului Comandament, al feldmareșalului Mackensen¹⁸ cu două sfere de administrație. Una „Administrația Militară din România”, condusă de generalul de infanterie Tülff von Tschepe und Weidenbach, în calitate de guvernator militar cu zonă de responsabilitate Muntenia și Administrația germană a etapelor, care avea competență pentru Dobrogea de Nord subordonată generalului-locotenent Curt von Unger. Lor li se subordona practic întreaga viață a teritoriului ocupat: sistemul sanitar, finanțele, registrele de stare civilă, etalonarea sistemului de măsuri și greutate, asigurările muncitorilor, reîncetățenirile, școlile, justiția, prizonierii, administrația financiară a țării, cu tot ce însemna ea, băncile, poșta, asistența pentru germani, impozitul pe timbru, impozitul pe câini... În cadrul Administrației Militare din România era foarte importantă activitatea Statului Major Economic unde lucrau ofițeri superiori germani și austro-ungari, subofițeri și cei peste 20 000 de funcționari români rămași în zona de

¹⁶ Dan Ovidiu Pintilie, *op. cit.*, p. 40.

¹⁷ A se vedea, Virgiliu N. Drăghiceanu, *707 zile sub cultura pumnului german*, Ediție I. Opreșan, Editura Saeculum Vizual, București, 2012; Ioan Munteanu, *Robia germană Brăila sub ocupația dușmanului. 23 decembrie 1916 – 10 noiembrie 1918*, Editura Proilavia, Brăila, 2016.

¹⁸ Ion Bulei, *Din vremea ocupației Bucureștilor (1916-1918)*, în vol. *Orient și occident. Studii în memoria prof. Gheorghe Zbucnea*, Editura Universității din București, 2012, p. 402.

ocupație. Prin Statul Major Economic se făcea politica de rechiziționări. Pentru că practic se rechiziționa totul.¹⁹

Administrația de ocupație prin Statul major Economic a căutat să repună în funcțiune acele industrii, de ale căror produse aveau nevoie atât pentru ducerea operațiunilor militare cât și pentru consumul intern al statelor din care proveneau minele de cărbuni, pirita, salinile, unele fabrici metalurgice, fabricile de hârtie, fabrica de zahăr Chitila, fabrica de bere Bragadiru, fabrici de conserve și marmeladă, mori și un număr mare de alte întreprinderi. Industriei petroliere i s-a acordat o atenție specială, ocupanții căutând să redreseze producția pentru a o putea jefui.²⁰ Tere-nurile petroliere ale statului și cele care au aparținut capitaliștilor din țările Antantei au fost confiscate și date în exploatare unor societăți germane, cum s-a întâmplat cu societatea petrolieră „Steaua Romană”. Au fost refăcute transporturile, atât pentru nevoile lor militare, cât și pentru a putea trimite peste graniță bunurile jefuite. S-au recurs și la unele măsuri de schimbare a unor elemente de infrastructură pentru a ușura transportul celor jefuite. Astfel, de exemplu, au demontat conducta de petrol ce mergea spre Constanța și au construit alta, spre Giurgiu, de unde puteau trimite petrolul pe Dunare spre țările lor.²¹

În domeniul agriculturii ocupanții au avut două obiective principale: să expedieze în țările lor stocurile de cereale și furaje găsite în România să asigure recolta viitoare, astfel ca țara noastră „să fie menținută ca grâнар al Puterilor Centrale”²². Istoricul Virgiliu N. Drăghiceanu referindu-se la jaful de bunuri materiale și produse alimentare aprecia că acesta a fost făcut cu specialiști aduși din Germania: „Au încetat, acum, transportul saltelelor, plăpumilor, zdrențelor; se cară grâne spre porturile Dunării sau rampele gărilor treizeci și șase stații de încărcare, în tot ținutul, pompează toată recolta ce putuse fi cărată pe iarnă. [...] Până în iulie (1917) se va căra, după datele lor, deși credem că suma este în minus prețuită din

¹⁹ *Ibidem*, p. 404.

²⁰ Virgiliu N. Drăghiceanu, *op. cit.*, pp. 88-89.

²¹ Dan Ovidiu Pintilie, *op. cit.*, p. 40; a se vedea, și Victor Axenciuc, *Introducere în istoria economică a României. Epoca Modernă*, Editura Academiei Române, București, 1997; Nicolae Belli, *Tranziția – mai grea decât un război*, Editura Expert, București, 2001.

²² Ioan Munteanu, *op. cit.*, pp. 82-97.

cauza certe pe pradă ce au neconținut cu austrieii”.²³ Cearta pe jaf a fost identificată și de istoricul american Glenn E. Torrey care dă ca exemplu sarcina primită de un regiment de husari de a-i împiedica „pe bulgarii care fură animale și alte lucruri pentru a le trimite pe Dunăre”.²⁴

Administrația de ocupație a obligat la muncă toate persoanele capabile de efort fizic între 14 și 60 de ani, folosind în multe situații și prizonierii de război.²⁵ Pentru jefuirea României, ocupanții au folosit și circulația monetară. Odată cu ocuparea Bucureștilor, autoritățile de ocupație au acționat pentru a devaloriza moneda națională. Constantin Băicoianu, unul dintre cei doi directori-delegați, a redactat un memoriu de protest împotriva devalorizării valutei naționale de către noile autorități.²⁶ Banca Generală Română (cu capital german) a primit sarcina să emită bani de hârtie, așa-numiții „lei noi”.²⁷ Se pretindea ca acești lei de ocupație erau emiși pe baza unui „depozit de numerar” aflat la „Banca Imperiului German” din Berlin, depozit care, bineînțeles, era fictiv. A fost emisă o cantitate enormă de „lei noi”, „plata” diferitor produse cumpărate de ocupanți de la magazine și producători particulari, la „plata” salariilor, ca și pentru efectuarea altor operațiuni bancare. Putând fi tipăriți la discreție, ei serveau în realitate ca instrument de jaf, reprezentând și o încălcare a atributelor de suveranitate ale României. În acest spectacol jalnic „nimeni nu mai are grijă de populație, tuturor ne trece pe dinaintea spectrului înfometării. Pâinea de abia se găsește, carnea nu mai există”.²⁸ În timpul ocupației, țara a sărăcit cu 2,3 milioane de tone de alimente și nutreț, 100 000 de vagoane de cereale, păstăi, marmeladă, pește, articole de lux, săpun.²⁹

²³ Virgiliu N. Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 82.

²⁴ Glenn E. Torrey, *op. cit.*, p. 168.

²⁵ Virgiliu N. Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 81, 85, 135.

²⁶ Cuvânt de deschidere al guvernatorului Băncii Naționale a României, academician Mugur Isărescu, la cea de-a XXIV-a ediție a simpozionului „Cristian Popișteanu”, în Magazin Istoric.ro, online http://www.magazinistoric.ro/evenimente/20160406_simpozionul_c_popisteanu/2016.pdf accesat la 12 august 2017.

²⁷ Virgiliu N. Drăghiceanu, *op. cit.*, 162.

²⁸ *Ibidem*, p. 21.

²⁹ Ion Bulei, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 411.

Ocupația inamică a scos la iveală nu numai lipsa de modernitate a sistemului politic, ci însăși nefuncționalitatea lui. „În toată țara autoritățile risipite sau numai umbre. Crescuți în tradițiile unui Stat centralizat și tutelar până la exces, fără bresle, fără societăți, și cunoscând numai asociația cluburilor politice, acum când nici Statul, nici clubul politic nu mai înseamnă nimic, pare că suntem cu totul paralizați, incapabili de a merge, de a mai face cel mai mic gest de reacțiune sau organizare.”³⁰ Constantin Kirițescu a fost nevoit să recunoască și el faptul că românii au avut ceva de învățat de la administrația de ocupație. Acesta constata că ocupația a fost un „un fenomen istoric, social și economic de cea mai mare importanță prin intențiunile ce dovedește, prin rezultatele pe care le-a dat, prin consecințele ce a avut sau putea să aibă și prin învățămintele ce putem trage. Căci mai presus de resentimentele ce în mod fatal decurg din regimul tiranic întemeiat de ocupant, cu scopul de a stoarce toată vloga poporului rob și a-l cufunda în mizerie și umilință, dreptatea și propriul nostru interes trebuie să ne facă să recunoaștem că germanii și austriecii au pus în această exploatare o metodă și un spirit practic, o pricepere, o energie și o muncă care au dus la rezultate uimitoare și care, în multe privințe, sunt prilejuri de meditație și imitație.”³¹ Tristă lecție! În aceste ceasuri grele, elita politică și intelectuală înțelegea că este nevoie de reforme radicale în societate de la cele politice și administrative până la schimbare de mental. Această schimbare în mental este observată de istoricul Virgiliu N. Drăghiceanu în scena unei „cozi” la bilete în Gara de Nord din București: „Vă admir, bieți conaționali, răbdarea, cu care vă așteptați soarta. Nici un sfert din voi nu veți putea obține bilete. Dar îmi place că ați început să simțiți că s-a dus dreptul hatârului, al coatelor mai puternice și al protipendadei; începe să mijească în voi conștiința; că toți suntem egali, avem aceleași drepturi, dreptul celui ce se scoală mai de dimineață, care nu se mai poate călca în nici un chip. Începe să mijească în voi simțul respectului pentru dreptul aproapelui de care nu știți decât din predicile sau discursurile moralizatoare al vreunui *strigător în pustiu*. În școala suferinței ați dobândit acest sentiment care nu se mai poate șterge.”³²

³⁰ Virgiliu N. Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 42.

³¹ Apud, Ion Bulei, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 406.

³² Virgiliu N. Drăghiceanu, *op. cit.*, p. 133.

În partea de țară neocupată, elita politică avea în fața ei o situație socială aproape insuportabilă, una militară și geopolitică imprevizibilă, iar la toate acestea se adăuga presiunea unui război propagandistic desfășurat atât de Puterile Centrale, cât și de bolșevicii lui Lenin și Cristian Racovsky.³³ Mobilizarea bărbaților pentru front, marea lor majoritate țărani, rechizițiile de animale, lipsa inventarului agricol și de unelte, distrugerile provocate în zonele în care se desfășurau acțiuni de luptă au fost resimțite din plin de gospodăriile țărănești, cu precădere cele din Moldova. Nicolae Iorga ne-a lăsat o descriere dramatică a acelor vremuri: „De pretutindeni unde dominația străină a adus hibernarea tristă, înghețul și înțepenirea, valuri de sânge au pornit înapoi spre vechea Moldovă. Orașele ei nu mai încap astăzi de locuitori, casele cuprind uneori zeci de familii, se descoperă și cel din urmă colț nelocuit până atunci, cea din urmă fărâmbă de pâine se culege pentru oaspeți cari vin neconținut, necăjiți, înfricoșați, flămânzi”.³⁴ Situația din Moldova văzută de Căpitanul I.D. Scale este la fel de dramatică dar percepția acestuia ne dă și unele explicații. Acestea pot fi superficiale și virusate de stereotipiile autorului în legătură cu societatea românească și oamenii ei, dar ele nu pot fi ignorate. Iată cum descria situația într-un raport trimis, în ianuarie 1917, Cabinetului de Război de la Londra: „Orașele mari ca Iași și Bârlad sunt în prezent pline de ofițeri români îmbrăcați cu fast, pudrați și machiați care nu fac absolut nimic; unii dintre ei, fără îndoială, sunt în permisie, însă majoritatea absentează de la unitățile lor. Cu un astfel de exemplu cu greu pot fi învinovați soldații simpli dacă fac și ei același lucru, iar satele sunt pline de soldați români care nu fac nimic. Cred că de curând a fost emis un ordin care cere tuturor soldaților și ofițerilor români să se alăture unităților lor de îndată, anulând toate permisiile și cerând tuturor gradelor care au permisii medicale să se prezinte pentru examinare. Ofițerii își tratează oamenii ca pe niște câini, iar oamenii nu au niciun

³³ Arhiva SRI, fond D, dosar 7702, ff. 63.72, document publicat de Cristian Troncotă, *Mihail Moruzov și serviciul Secret de Informații al Armatei Române*, Editura Evenimentul Românesc, București 1997, pp. 218-235.

³⁴ N. Iorga, *Războiul nostru în note zilnice*, vol. II, Editura Ramuri, Craiova, p. 77, citat de Virgiliu Z. Teodorescu, *Orașul Iași Capitală a României*, nota 11, p. 185, online <http://www.monumentul.ro/pdfs/Virgiliu.Teodorescu%2010.pdf> accesat la 10 august 2017.

respect față de ofițerii lor. Armata română cu ofițerii săi cred că este mai mult decât nefolositoare, însă cu alți ofițeri și cu întăriri din partea trupelor ruse ar fi excelentă.”³⁵

Această stare de criză pentru societate era în unele zone ale țării amplificată de alte greutăți generate de rechizițiile pentru aprovizionarea trupelor de pe front atât cele române, cât și pentru cele ruse. Referindu-se la aceasta, deputatul D.V. Sasu afirma în Parlamentul de la Iași: „În județele care ne-au mai rămas nu există deloc un serviciu de aprovizionare cu cele necesare țăranilor, din care cauză unii de acolo strigă de disperare că le lipsește atât sarea cât și alte lucruri necesare. Vă dați seama că de la sate pornește soldatul, recrutul, rănitul nevindecat, este o atmosferă de tristețe, de durere, nu zic de indignare, pentru mucenicii aceștia, care nu pot să se indigneze căci sunt de o răbdare îngerească. Această atmosferă este foarte primejdioasă hotărârilor pe care le-am luat cu toții de a micșora cât mai mult răul și de a mări șansele de victorie. Sub forma de rechiziții forțate s-au luat de la sate tot ce aveau țăranii, nu le-a mai rămas nimic pentru timpul de iarnă. Să se organizeze serviciu de aprovizionare și de control la sate.”³⁶ Aleșii neamului, dar și guvernul în egală măsură, în acele momente dificile pentru neamul românesc, nu aveau la îndemână soluții. Ceea ce trebuia făcut era construirea unui nou edificiu politico-administrativ și o reală modernizare a regimului politic.

Mulți țărani nu și-au putut plăti impozitele față de stat sau datoriile personale și și-au pierdut astfel pământul. Alexandru Averescu referindu-se la acest aspect descria această „stare oribilă” în apropierea frontului din localitățile din județul Vrancea și Bacău unde „populația moare de frig și foame, lucru ce se arată în toate păturile sociale.”³⁷ Aceeași situație o găsim și alte regiuni, cum a fost de exemplu cea din orașul Galați. „În orașul nostru – se scria într-un raport al Primăriei către Guvernul de la

³⁵ *România Primului Război Mondial văzută de un ofițer britanic: „Toată lumea trăiește într-o stare de haos permanent”,* în „România Military”, 7 februarie 2013, online <https://www.rumaniamilitary.ro/istoria-asa-cum-a-fost-partea-goala-a-paharului-romania-in-1916> accesat 10 august 2017.

³⁶ *Dezbaterile Adunării Deputaților (D.A.D), Sesiunea ordinară 1916-1917, ședința din 13 decembrie 1916, Anexa la Monitorul Oficial no. 232, f. 19.*

³⁷ Alexandru Averescu, *Notițe zilnice din războiu. 1916-1918*, Editura Cultura Națională, București, f.a., p. 134.

lași, din 12 septembrie 1916 – este o lipsă aproape completă de cartofi, zarzavaturi precum ceapa, varza și altele se găsesc în cantități reduse și din acest motiv – continuă documentul – nu putem reuși a micșora prețurile de vânzare în detaliu sub cele maximele.”³⁸ Epideimia de tifos și lipsa medicamentelor de bază din majoritatea localităților țării completa acest tablou social dezolant. Față de această situație dramatică, accentuată de iarna grea dintre 1916 și 1917, guvernul a luat măsura cumpărării întregii cantități de cereale de la producători și a interzis armatei rechizițiile pentru a mai diminua din lipsurile cu care se confruntau locuitorii.³⁹

În unele zone ale țării neocupate, administrația locală era total depășită de evenimente. În aceste condiții, unii comandanți ai marilor unități, îngrijorați de ceea ce întâmpla, au luat măsura de a organiza cultivarea pământului în zonele care, conform regulilor, războiului funcționa administrația militară. Generalul Averescu nota, în Jurnalul său, că a luat măsura de a numi o „comisiune care să înceapă a se ocupa de cultivarea pământului pentru recolta viitoare. Va trebui să se cultive pe o scară largă legumele, în special cartofii. Pentru legume am hotărât a se cultiva tot ce este disponibil prin localități: sate și orașe, grădini, curți, locuri virane, chiar și acoperișul caselor acolo unde se poate pune pe el un strat suficient de gros de pământ.”⁴⁰ Societatea românească, fracturată între marea masă țărănească masiv participantă la război și o minoritate suprabogată în raport cu lumea satelor⁴¹ trebuia să se schimbe. „Pe negândite se conturează o barieră între cele două lumi: cei de acasă și cei din tranșee. Cei din tranșee, după patru sau cinci ani de război, revin acasă cu obiceiuri schimbate și gânduri radicale. Ei sunt cei care vor să schimbe ceea ce a mai rămas din lumea veche cu care au devenit incompatibili. Sunt legați de camarazii lor printr-o legătură tainică, ce nu poate fi decodificată de cei din afară. Ei sunt singurii care cunosc simbolurile tainice ale camaraderiei. Aceste simboluri devin mai trainice decât legăturile seculare ale familiei, apropierea iubitelor, ale

³⁸ Arhivele Naționale, Direcția Galați, fond Primăria orașului Galați, dosar 39/1916, f. 13.

³⁹ Doru Dumitrescu, Mihai Manea, Mirela Popescu, *Mica Enciclopedie a Marelui Război 1914-1918*, Corint Educațional, București, 2014, pp. 139-140.

⁴⁰ Alexandru Averescu, *op. cit.*, p. 136.

⁴¹ *Ibidem*.

prietenilor sau vechilor colegi, rămași acasă. Cele două lumi vor sfârși prin a se confrunta în final: lumea uniformelor și lumea celorlalți, care au stat în spatele frontului. Iar «focul» războiului și al suferințelor va «opera» adânc în mentalul colectiv românesc.”⁴²

3. Revoluția rusă și evoluțiile politico-militare din spațiul românesc

Situația s-a complicat și mai mult pentru societatea românească odată cu izbucnirea revoluției ruse. Soldații ruși au desfășurat activități de propagandă pentru a răspândi ideile revoluției⁴³. Ministrul de externe Take Ionescu informa printr-o telegramă, la 19 aprilie/ 2 mai 1917, pe ambasadorul Diamandy în capitala imperiului țarist despre o manifestație organizată la Iași de către militari ruși aparținând unităților din rezerva strategică în cinstea zilei de 1 Mai 1917. La manifestație s-au ținut patru discursuri, din care unul a făcut referire „asupra problemelor românești, denunțând oligarhia română și a cerut românilor să îi imite pe ruși, amenințându-l pe Ferdinand că va avea soarta lui Nicolae al II-lea”.⁴⁴ Propaganda antiromânească era prezentă și în spațiul revoluției ruse, de vreme ce același Take Ionescu, peste câteva zile, comunica ambasadorului nostru în Rusia să „transmită prietenește și oficial compatrioților noștri din exil că nu este necesară să aibă o telegramă a statului român pentru a face propagandă cauzei românești, pentru a pune în evidență enormele sacrificii și servicii aduse cauzei comune pentru drepturile pe care le revendică.”⁴⁵

⁴² Adrian Majuru, *Cotidian de război din anii neutralității (1914-1916)*, în Cotidianul.ro, 16 noiembrie 2014, online <http://www.cotidianul.ro/cotidian-de-razboi-din-anii-neutralitatii-1914-1916-251322/> accesat la 17 august 2017.

⁴³ Cristian Negrea, *Bătălia Moldovei în războiul român antibolșevic*, în *Geopolitica, Istoria furată, WW1*, 22 mai 2012, online <http://www.ziaristionline.ro/2012/05/23/batalia-moldovei-in-razboiul-roman-antibolsevic-de-cristian-negrea/> accesat la 20 iulie 2017.

⁴⁴ ANR, fond Casa Regală Ferdinand, Divere, dosar 1, 1917, f. 25, *Telegramă cifrată expediată din Iași la 19.04/02.05. 1917, primită la Petrograd 21.04/04.05. 1917.*

⁴⁵ *Ibidem*, f. 68, *Telegramă cifrată no. 1414 trimisă de ministrul Take Ionescu lui Diamandy la Petrograd, la 04/17.05. 1917.*

Agitația revoluționară desfășurată de militarii ruși era ajutată de agenți ai trupelor puterilor centrale infiltrați în teritoriul liber pentru a crea probleme și a destabiliza conducerea țării aflată la Iași⁴⁶. Eforturile acestor agenți bolșevici și spioni ai Puterilor Centrale⁴⁷ se desfășurau concomitent cu acțiunile liderilor *Partidului Muncii* care avea în frunte lideri cu vederi extremiste, adepți ai violenței politice pentru a cuceri puterea în stat⁴⁸. Acțiunea lor nu era de neglijat deoarece societatea românească a intrat în vârtoarea marelui război pentru unitate națională cu grave probleme sociale și o democrație politică ce avea serioase limite în formele sale de manifestare.⁴⁹ Referindu-se la mișcările sociale și politice ce cuprinseseră frontul răsăritean, Joachim von Puttkamer scria în urmă cu doar câțiva ani referindu-se la România: „Valul revoluționar era aproape să cuprindă și România în zilele premergătoare ale retragerii trupelor germane și austro-ungare. Dar, din moment ce reputația regelui Ferdinand nu a fost afectată de sentimentul anti-german și de cel anti-război de oboseala ocupației, a fost posibil pentru a restabili rapid ordinea publică.”⁵⁰

După căderea guvernului Kerenski și victoria aripilor radicale-bolșevice la Petrograd în octombrie 1917, armata rusă de pe linia frontului român a intrat, practic, în anarhie și disoluție. Toată responsabilitatea menținerii frontului și a apărării părții de țară rămasă liberă a trecut pe umerii factorilor politici și militari români. La acestea s-a adăugat radicalizarea

⁴⁶ ANR, fond Ministerul de Interne, Diverse, dosar nr. 1, vol. I, ff. 43-44.

⁴⁷ A se vedea și Alin Spânu, *Serviciul de Informații al României în războiul de întregire națională (1916-1921)*, Editura Militară, București, 2012; Idem, *Pregătirea informativă/contrainformativă a armatei române înaintea marilor bătălii din vara anului 1917*, online file:///C:/Users/IRRD-CH/Downloads/16-Cronica-Vrancei-XVI-2013-03%20(2).pdf accesat la 20 iulie 2017.

⁴⁸ A se vedea și Dan Drăghia, *Proletariatul la putere: impactul Revoluției din Octombrie asupra socialismului românesc*, în „Studia Politica: Romanian Political Science Review”, 12 (2012), 3, pp. 413-434, online <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0168-ss0ar-448818>.

⁴⁹ Arhivele Naționale, fond Casa Regală, dosar 6, 1916, ff. 1-56.

⁵⁰ Joachim von Puttkamer, *Collapse and Restoration: Politics and the strains of War in Eastern Europe* în Jochen Böhrer, Włodzimierz, *Legacies of Violence: Eastern Europe's First World War*, Oldenbourg Wissenschaftsverlag GmbH, München, 2014, p. 19.

unei aripi a Partidului Social Democrat care a înființat, în vara aceluiași an, la Odesa, Comitetul de Acțiune Social-Democrat Român, care s-a pronunțat încă din primele sale zile de existență pentru transformarea societății române urmând calea revoluției ruse.⁵¹

Comandantul frontului rus din Moldova, generalul Scerbacev, a propus germanilor încheierea unui armistițiu la 20 noiembrie/3 decembrie 1917. În această situație, România a fost nevoită să facă și ea un pas asemănător și la 29 noiembrie/9 decembrie 1917 s-a semnat armistițiul de la Focșani cu Puterile Centrale.⁵² Retragera armatei ruse de pe frontul român s-a făcut în mare debandadă, iar lipsa de coordonare și aprovizionare au determinat pe soldații ruși bolșevizați să se dedea la acte de jaf și distrugere. Trupele române și unități ale jandarmeriei au trebuit să asigure ordinea în multe locuri prin adevărate lupte cu rușii.⁵³ Exista pericolul ca ideile revoluției bolșevice să se răspândească și în rândurile armatei române. Trebuiau luate, urgent, măsuri care să conducă la deschiderea supapelor sociale care să permită eliberarea tensiunilor sociale și politice existente în societate pentru a se evita producerea unei explozii sociale, iar situația să scape de sub control. Pentru acest lucru trebuiau identificate aceste „presiuni” și găsite „supapele” potrivite. Un exemplu concludent este dat chiar de primul ministru I.I. Brătianu. Acesta i-a adresat regelui Ferdinand I o scrisoare prin care îi sugera să fie de acord să se efectueze o propagandă secretă printre soldați cu tema recompensei loialității și a sacrificiului cu împrăștierea. Arăta că este necesar ca „printr-o propagandă activă a ofițerimii noastre să se atragă atențiunea

⁵¹ Dan Drăghia, *Proletariatul la putere: impactul Revoluției din Octombrie asupra socialismului românesc*, în „Studia Politica, Romanian Political Science Review”, 12, 2012, 3, pp. 421-422.

⁵² A se vedea și Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989; Alexandru Ioanițiu (Lt.-Colonel), *Războiul României: 1916-1918*, vol. 1, Tipografia Geniului, București, 1929; ***, *Istoria militară a poporului român*, vol. V, Editura Militară, București, 1989; ***, *România în anii Primului Război Mondial*, Editura Militară, București, 1987; Vasile Popa, Cezar Măță, *O soluție controversată: Armistițiul de la Focșani*, în „Cronica Vrancei”, an II, 2001, Focșani, online file:///C:/Users/IRRD-CH/Downloads/02-Cronica-Vrancei-II-2001-16.pdf accesat la 10 mai 2017.

⁵³ ANR, fond Ministerul de Interne, Diverse, dosar nr. 1, vol. I, ff. 2; 19; 42-43; 112; 116; 230-232.

soldatilor că toți luptătorii credincioși vor avea pământ la sfârșitul războiului, iar cei ce, prin lașitate și dezertațiuni, vor fi dobândit pământ de la dușmani nu îl vor păstra și vor fi tratați ca trădători. Această amenințare nu se poate face prin proclamații solemne, dar poate fi organizată prin ordine secrete.”⁵⁴ Ideea aceasta o regăsim și într-o notă trimisă din Petrograd de către Diamandy primului ministru I.I.C. Brătianu la 04/17 mai 1917 unde explica mijloacele de combatere a propagandei revoluționare ruse în spațiul românesc. Acesta sugera „publicarea unei mici broșuri în limba rusă (30 pagini) cu problemele reformei agrare și electorale cu un scurt expozeu istoric.”⁵⁵

Din perspectiva analizei curențelor sistemului politic și a funcționării regimului de democrație în România interesante, și puțin cunoscute, sunt însemnările generalului Ion Culcer „începute la 4 decembrie 1916 și

⁵⁴ *Ibidem*, fond Casa Regală, dosar 4, 1916, f. 6.

⁵⁵ *Idem*, fond Casa Regală Ferdinand, Diverse, dosar 1, 1917, f. 70, *telegramă cifrată expediată din Iași la 19.04/02.05. 1917, primită la Petrograd 04/17.05. 1917*. Generalul Ion D. Culcer, fiul doctorului Dumitru Culcer și al Anicăi, născută Otetelișanu, a văzut lumina zilei la Târgu-Jiu, în ziua de 17 august 1853. După terminarea studiilor medii, urmează cursurile Școlii militare de ofițeri între anii 1871-1873, fiind avansat la gradul de sublocotenent și repartizat la Batalionul 1 Geniu. În anul următor este mutat în cadrul Regimentului 3 Linie, iar în 1874, sublocotenentul Ion D. Culcer este trimis de statul român să urmeze Școala Politehnică din Paris. Revenind în țară cu rezultate și aprecieri deosebite, sublocotenentul Ion D. Culcer este repartizat la Regimentul 2 Dorobanți, cu care a participat la Războiul de Independență. Fiind rănit, este internat în Spitalul Militar Craiova. Refăcut, se întoarce pe front și participă activ la luptele de la Plevna și Vidin. Pentru curajul și iscusința cu care a condus în batalionului de geniu, a fost decorat cu medaliile: „Sfântul Stanislav” cls. a III-a cu spade și rozetă; „Virtutea Militară” de aur; „Crucea trecerii Dunării” și „Apărarea Independenței”. După război, locotenentul Ioan Culcer este trimis din nou în Franța pentru a continua studiile de specialitate la Școala Superioară Militară de la Fontainebleau. A urcat în ierarhia militară până la gradul de general și comandant al Armatei I în campania din vara-toamana anului 1916, când este înlocuit la comandă de generalul Ioan Dragalina (11 octombrie 1916). A se vedea mai multe, General de brigadă (r) Constantin Ispas, *Cărările destinului. Generalul de Corp de Armată Ion D. Culcer, fost comandant al Armatei I (1915-1916)*, în *Armata română și unitatea națională. Studii și comunicări*, Editura Delta Cart Educațional, Pitești, 2008 pp. 23-28.

isprăvite la 9 ianuarie 1917, unele fiind relative la pregătirea noastră înaintea campaniei, sub de numirea de partea I-a și celelalte referitoare la operațiunile militare sau partea a II-a.”⁵⁶ Încă de la începutul însemnărilor sale generalul Ion Culcer mărturisise: „Înainte de a vorbi despre cauzele care au contribuit la acest dezastru și pentru motivele ce se vor vedea mai târziu, fac conștiincios mărturisirea că în întreaga mea carieră n-am dat concursul meu la nici unul din partidele noastre politice, pe tot timpul cât voi purta uniforma urmând pas cu pas îndatoririle prevăzute în legile și regulamentele militare mai ales în privința cinstei și loialității.”⁵⁷ Mult mai cunoscute și cu un impact enorm asupra vieții politice sunt „însemnările” generalului Alexandru Averescu publicate imediat după război, mai întâi sub forma unui foleiton în ziarul partidului fondat de acesta, „Îndreptarea”, și apoi sub forma unei broșuri politice.⁵⁸

Surprinzător pentru un militar de carieră este nu numai profunzimea analizei cauzelor sistemice care au generat eșecul campaniei militare a anului 1916, ci și a legăturii dintre puterea unei armate și modernitatea unei societăți, de la sistemul politic și existența unui regim de democrație autentică până la mentalitatea elitei politice, economice și culturale a țării. „Văzând cele petrecute în această nefericită parte a campaniei, am căutat să analizez cauzele acestui dezastru nemeritat pentru marea masă a poporului român și cred că analiza faptelor este trebuincioasă și la locul ei, fiind că din punct de vedere militar această parte poate fi socotită ca o campanie isprăvită, deoarece tot ce se va mai face în viitor nu va mai avea nici o legătură cu trecutul.”⁵⁹ Generalul Ion Culcer considera că trebuie aflate erorile de ordin politic atât pe plan intern, deoarece un război se pregătește de către un guvern încă pe timp de pace, cât și pe planul politicii externe al diplomației. În viziunea sa, „grija adevăraților patrioți și mai ales a oamenilor de stat trebuie să fie îndreptată în special asupra întăririi și apărării naționale, cu atât mai mult cu cât în sufletul nostru

⁵⁶ ANR, fond Casa Regală, dosar 6, 1916, f. 1.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ A se vedea ediția apărută sub îngrijirea acad. Florin Constantiniu, Alexandru Averescu, *Răspunderile*, prefață Florin Constantiniu, Editura Albatros, București, 1999.

⁵⁹ ANR, fond Casa Regală, dosar 6, 1916, f. 2.

avem un ideal al întregirii Neamului românesc.”⁶⁰ La întrebarea de ce nu a fost pregătită armata din toate punctele de vedere pentru o campanie specifică războiului industrial, Culcer sesiza carențele de funcționalitate a regimului politic în raporturile de putere dintre partide și instituția Monarhiei. „Cum s-a făcut pregătirea noastră politică timp de 40 de ani? Veșnic am auzit spunându-se, de toate guvernele care s-au perindat la putere, că POLITICA EXTERNĂ ESTE A REGELUI: cu alte cuvinte, guvernele s-au descărcat de cea mai mare sarcină și răspundere pe care o aveau în conducerea afacerilor statului. Această sarcină le era absolut impusă prin Constituțiune. Răspunsul este ușor de dat. Pentru CĂ GUVERNELE SE NUMEAU DE REGE, iar corpurile legiuitoare SE NUMEAU DE GUVERN. Zic se numeau fiindcă alegerile libere au fost și sunt o FICȚIUNE în fața moravurilor și organizării noastre politice. Controlul și presiunile prin terorizări, imoralitate și corupțiune sunt atât de mari la alegeri încât ORICARI AR FI GUVERNUL își are asigurată majoritatea în corpurile legiuitoare și rămâne astfel la putere până la o nouă HOTĂRÂRE A REGELUI. Capii guvernelor cu toată această răspundere ce aveau se descărcau de politica externă, fiind foarte multumiți atât ei, cât și subalternii lor că sunt la putere pentru a avea onoruri sau a se ocupa de interesele lor personale”⁶¹. Această carență majoră a sistemului politic românesc era subliniată și în Parlamentul României. Senatorul N. Enășescu, în una dintre intervențiile sale în Parlamentul de la Iași, arăta că în fapt nu parlamentul controlează guvernul așa cum ar fi normal într-o democrație funcțională ci invers deoarece: „Corpurile legiuitoare sunt prea supuse voinței guvernelor”⁶². Această disfuncționalitate a regimului politic sesizată de generalul Culcer era percepută ca o mare problemă a vieții noastre publice și de Nicolae Iorga. În dezbaterile Adunării Deputaților de la Iași acesta aprecia: „Am trăit un regim constituțional, fără libertate jos și fără autoritate sus, lucruri cu totul neapărate. Ne vom convinge tot mai mult de adevărul acesta.”⁶³

⁶⁰ *Ibidem*, f. 4.

⁶¹ *Ibidem*, f. 6-7.

⁶² Dezbaterile Senatului, Sesiunea 1916-1917, ședința din 6 mai 1917, pp. 133-134.

⁶³ D.A.D, Sesiunea ordinară 1916-1917, ședința din 14 decembrie 1916, Anexa la Monitorul Oficial no. 232, ff. 37-43.

Războiul a scos la iveală putregaiul societății românești care afecta societatea în structurile ei cele mai profunde. Presa, „aceasta a patra putere în stat, împărțită și ea în grupe, formează anexe pe lângă partidele politice pe care trebuie să le servească și n-am văzut niciodată o chestiune de principiu să se refere la afacerile țării spunându-se și discutându-se în mod obiectiv pentru a se lumina opiniunea publică. Dimpotrivă am văzut insulte și trivialități între partidele opuse și suprimări în reproducerea celor scrise de opozanți pentru a se putea comenta acest text fals în profitul partidului său.”⁶⁴

Războiul a adus în prim plan și unele distorsiuni ale raporturilor sociale mai ales în viața politică. Oamenii obișnuiți se așteptau ca greutățile prin care treceau să îi determine pe politicieni să aibă un comportament în acord cu normele etice și ale morale așa cum acestea erau percepute în structura profundă a societății. Conceptele tradiționale ale eticii – de bine, rău, iubire creștinească, solidaritate, fericire, libertate, responsabilitate, virtute, datorie, ideal moral, desăvârșire a caracterului și a vieții sufletești – să aibă altă relevanță pentru oamenii politici care aveau responsabilitatea conducerii destinului neamului românesc. Generalul Ion Culcer mărturisea la sfârșitul anului 1916 și începutul celui următor că „am văzut oameni politici grupându-se în alcătuirea unui guvern cu toate insultele ce și le adresaseră reciproc pe terenul cinstei și moralității nu cu mult timp înainte. Toate acestea sub cuvânt că s-au împăcat”⁶⁵. Nu poate fi generalizată situația descrisă de generalul Ion Culcer din multe motive, dar nici nu poate fi trecută cu vederea! Au existat în acele momente astrale pentru neamul românesc și oameni politici care au constituit prin vorbă și faptă pilde de urmat. Vasile Goldiș, în ceasurile în care revoluția națională din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș era în plină desfășurare, le spunea compatrioților că trebuie „să dispară, deci, dintre noi orice divergențe și interesele particulare să le supunem interesului comun. Duhul vremurilor istorice să ne inspire la fapte și virtuți pentru gloria, binele și fericirea veșnică a neamului nostru. Orice fel de intrigi, mistificări și insinuări răutăcioase la adresa conducerii să se refrângă de ținuta noastră, vrednică de trecutul nostru și potrivită evoluției istorice, marilor eveni-

⁶⁴ ANR, fond Casa Regală, dosar 6, 1916, f. 7.

⁶⁵ *Ibidem* ff. 9-10.

mente prin care trecem.”⁶⁶ Pentru a se realiza un asemenea deziderat și în rândul clasei politice de la București trebuia să se facă un pas revoluționar în mentalitatea unor oameni politici. În Țara la care visau românii, din teritoriile aflate sub ocupație străină, lucrurile se petreceau și în acest fel: „Se vorbește de libertate atunci când cineva nu poate face un pas fără să fie spionat și urmărit inchiizitorial pentru interesul partidului în toate afacerile sale publice și private. Spionajul este atât de răspândit încât fiecare membru de partid prin el însuși sau prin femei găsește de a sa datorie să raporteze orice vorbă orice acțiune, pe care ar observa-o la o persoană cu păreri politice contrare. Mulți și-au făcut o carieră, și-au asigurat interesele și poziția în partid pe această cale. Și mai întodeauna caracterile josnice, care primesc să îndeplinească un asemenea rol, se servesc de calomnii și delațiuni în propriul lor profit. Vrajmașii probabili ai țării care trebuiesc serios și continuu studiați în timp de pace nu au fost atât de mult urmăriți ca cei ai partidelor din interiorul țării astfel că am intrat în campanie în necunoștință de valoarea, de forța și de situațiunea lor.”⁶⁷ Lupta politică pentru putere și modul cum se cucerește puterea politică se desfășurau, de multe ori, în afara regulilor care țin de o adevărată democrație. Și în acest domeniu era nevoie de o revoluție de tip sistemic sau, cum plastic o denumea Take Ionescu, de o *revoluție legală*. Generalul Ion Culcer constata că „Toleranța, favoritismul și lipsa de control au înlesnit și mai mult crearea unei pleiade de postulanți la funcțiuni, care neavând loc în buget, silit s-au împărțit între diferitele partide politice. Acestea când sunt în opoziție prin clevetiri în localuri publice, indiscrețiuni, intrigi și calomnii turbură și zădărnicesc afacerile statului, ținta lor fiind răsturnarea guvernelor. Elementele acestea foarte periculoase pentru țară cu o instrucțiune unilaterală și mai întodeauna insuficientă discută și dau soluțiuni tuturor chestiunilor politice, economice, sociale, strategice etc., etc., și isprăvesc prin violențe și trivialități adresate oricărei persoane care ar îndrăzni să aibă păreri contrare înaltelor lor competențe.”⁶⁸

⁶⁶ Vasile Goldiș, *Înviere*, în „Românul”, nr. 1, anul VII, din 8 noiembrie 1918, p. 1, citat de Marțian Iovan, *Valorile etice, sensul vieții omului și comunităților umane, în concepția lui Vasile Goldiș*, în „Analele Aradului”, Colecția „Astra Arădeană – 1863”, Anul 2, Nr. 2, 2016, Asociația Națională Arădeană pentru cultura poporului român, p. 501.

⁶⁷ ANR, fond Casa Regală, dosar 6, 1916, f. 12.

⁶⁸ *Ibidem*, f. 13.

4. Interesele naționale dincolo de interesele politice de partid

În aceste momente de cumpănă, oamenii politici nu au privit situația doar prin prisma conjuncturilor politice, sociale și geopolitice generate de război, ci și de însăși carențele sistemului politic românesc și criza ce o pot declanșa în asemenea împrejurări. Generalul Averescu, viitorul politician, pune aceste lucruri și pe seama elitei politice care administra țara. „Un popor care suferă corupția și imbecilitatea în capul său, greu poate realiza fapte mari!”⁶⁹, iar un alt contemporan cu evenimentele, profesorul de istoria artei Virgiliu N. Drăghiceanu, le vedea prin prisma modului cum s-au construit instituțiile politice și administrative și mai ales a reformelor care nu au fost duse până la capăt în țara noastră. „Reforma de la 1864 e neîndestuloare. Țăranii nu au drepturi, aleg numai patruzeci de deputați. Sunt 200 000 țărani cu mai puțin de două hectare, 47 000 fără colibe. Progresul obștilor 3 000 cu capital de optzeci de milioane.”⁷⁰ Omul politic liberal Gheorghe Tătărăscu aprecia că „așezământul electoral din 1866” era un pas înapoi în raport cu legea electorală elaborată în timpul domniei lui A.I. Cuza deoarece „perfecționează chiar regimul claselor, amplificându-l, căci introduce categorii în sânul uneia și aceleași clase, iar fiecare categorie va cântări în balanța politică tot atât cât cântărește în balanța economică”.⁷¹

Reforme și modernizarea sistemului politic românesc a preocupat principalele forțe politice încă de la sfârșitul primului deceniu al veacului al XX-lea dar pe de o parte transpunerea lor în realitate s-a întins pe aproape un deceniu și jumătate⁷², iar pe de alta ele au fost făcute în acord cu expresia atribuită lui P.P. Carp, potrivit căreia „românii au atât de mult noroc că nu mai au nevoie de oameni politici”⁷³ care să facă legi și reforme

⁶⁹ Alexandru Averescu, *op. cit.*, p. 255.

⁷⁰ Virgiliu N. Drăghiceanu, *707 zile sub cultura pumnului german*, p. 61.

⁷¹ Gh. Tătărăscu, *Regimul electoral și parlamentar în România*, Editura Pro, București, 2004, p. 36.

⁷² Ioan Scurtu, *Evoluția dezbaterii privind votul universal și exproprierea*, în **euroPunkt**, 12 aprilie 2016, online <http://europunkt.ro/2016/04/12/ioan-scurtu-evolutia-dezbaterii-privind-votul-universal-si-exproprierea/> accesat la 12 august 2017.

⁷³ Lucian Boia, *România va avea un rol tot mai important în noul context internațional, dar are nevoie de un PROIECT DE ȚARĂ*, în „Revista 22”, din 5 februarie 2014, online <http://revista22online.ro/41099/.html> accesat la 12 august 2017.

utile unei bune funcționării a societății. Desigur că această expresie făcea parte din demagogia care s-a manifestat pe scena politică, din plin, și în acele vremuri ca și astăzi dar privită prin prisma funcționalității regimului democratic la români, mai ales în timp de criză, ea pare să aibă o mare acoperire.⁷⁴ Octavian Goga surprindea această stare de luptă politică frivolă care nu avea nimic în comun cu idealurile și interesele naționale. Într-un articol semnat în ziarul „Epoca” din 5 septembrie 1915 referindu-se la tratamentul la care erau supuși prizonierii români soldați ai Imperiului Austro-Ungar capturați pe frontul italian și cel rus și la reacția politicianilor români scria: „Au rămas așa cum au fost întotdeauna copii ai nimănui desmoșteniți lumii. În vremea asta la București s-au ținut discursuri, s-a răs și s-a plâns, s-au dat mari bătlui de cerneală și mai ales s-a asigurat lumea că tot a doua zi că binecuvântata expectativă din Consiliul de Coroană n-a suferit nici o schimbare.”⁷⁵ Deputatul Leonte Moldoveanu pune degetul pe rană și îndemna pe aleșii neamului la reflecție: „Am trăit o jumătate de veac tot ascunzând cusururile noastre, tot îmbrăcînd în mătăsuri și lenjerii frumoase corpul nostru ca să fim de paradă, iar de dedesupt era putreziciunea și ticăloșia. Nu pot să mai primesc sistemul acesta. Astăzi mă simt obligat în conștiința mea s-o spun pe de-a întregul și pe față. [...] Vina este în societatea noastră. Politicismul care ne-a cuprins pe toții și care a străbătut toate fibrele vieții noastre publice și private este de vină. Vor fi unii dintre dumneavoastră mai prudenți care să nu spună lucrurile pe față, dar eu nu le pot tăgădui, ci vreau să le afirm cu toată tăria mea. Am avut o epocă de jumătate de veac, o epocă pe care ne-am obișnuit să o numim mare și glorioasă pentru că era de paradă.”⁷⁶ Profesorul A.C. Cuza era mai tranșant de pe poziția de adversar politic al partidului aflat la putere, P.N.L., deși oficial la guvernare se afla o coaliție de partide. „Țara să aibă încredere: după război reformele cari s-au propus și cari sunt garantate și prin Mesajul de astăzi,

⁷⁴ A se vedea și Cătălin Turliuc, Alexandru Zub, *Populism, demagogie, realism politic*, Editura Fundația Academică A. D. Xenopol, Iași, 2001; Andrei Cornea, *Populismul și demagogia*, în „Revista 22”, din 5 ianuarie 2016, online <http://revista22online.ro/70251052/populismul-i-demagogia.html> accesat la 12 august 2017.

⁷⁵ ANR, fond Ministerul de Interne, Diverse, dosar 2, 1915, f. 88.

⁷⁶ D.A.D, Sesiunea ordinară 1916-1917,edința din 13 decembrie 1916, Anexa la Monitorul Oficial nr. 232, f. 19.

acele reforme sociale pe care țara le dorește de atâta timp se vor realiza; vor trebui să se realizeze și se vor realiza pe alte baze mai largi și mai trainice, când s-a văzut la ce dezastru am ajuns cu regimul de astăzi. Țara să aibă încredere: după această catastrofă regimul nostru politic este condamnat; sunt cincizeci de ani de experiență, îndeșulători ca să se dovedească oricui că acest regim nu mai poate dăinui. Va trebui să se închege o altă organizare politică, ca să răspundă stării reale de lucruri a țării. Nu va mai fi cu putință să luați o Constituție străină, cum ați luat-o pe cea de la 1866, traducându-o în 24 de ore, ca să răspundeți necesităților țării acesteia. Aceasta a fost greșeala cea mare a generațiunii trecute, că nu a ținut seama de ce era la noi și nu a făcut decât să copieze instituțiuni nepotrivite cu starea adevărată de dezvoltare a poporului român”.⁷⁷

Take Ionescu, asemenea lui I.I.C. Brătianu, om politic cu viziune și o fină intuiție a trendului în care va evolua societatea după încheierea războiului, vorbea în Parlamentul României de la Iași (14 decembrie 1916) despre nevoia de reforme impusă de desăvârșirea unității naționale și modernizarea societății.⁷⁸ Sigur că în discursurile rostite în Parlament nu a îndemnat la revoluție socială așa cum aceasta se manifesta în Rusia, ci a definit schimbările pe care le invoca pentru România ca avînd caracter revoluționar. „Țin să se știe în acest ceas că înainte de război, acum șase sau șapte luni, în comitetul Partidului Conservator, am examinat cu toții, în vreme când trăia răposatul Filipescu, profunde transformări la care creațiunea României Mari trebuie să ne supuie, transformări mult mai numeroase decât reformele agrare și cele electorale. Toți am fost de părere că și o largă reformă agrară trebuie să iasă din crearea unei Români Mari, și o democratică întindere a dreptului de vot. Orice om care cunoaște relațiunile sociale și economice din părțile României neliberate încă, nu poate să nu își dea seama că nu se poate ajunge la asimilarea României celei noi fără ca să se facă profunde și radicale transformări în România cea veche. Ca o părere personală eu cred că și partidele noastre politice de care vorbim atît nu vor putea cuprinde cadrul României Mari. Cred că vom asista la spărturi la care nici nu ne gândim. Lucruri care ni se par sacrosante vor deveni fără importanță așa că viața României Mari se

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ Dezbaterile Adunării Deputaților, Sesiunea ordinară 1916-1917, ședința din 14 decembrie 1916, Anexa la Monitorul Oficial nr. 236, f. 43.

va desfășura cu totul altfel decât viața României de azi.”⁷⁹ În discursul rostit în Adunarea Deputaților, la începutul lunii iunie 1917, Take Ionescu definea măsurile de reformă radicală a statului și societății române drept „cea mai largă, cea mai îndrăznească și, nădăjduiesc, cea mai fecundă dintre revoluțiile pe care le cunosc în istoria revoluțiilor legale (sublin., C.H).”⁸⁰

La doar câteva luni distanță I.I.C. Brătianu, în declarația pe care o citește ca prim-ministru în Camera Deputaților de la Iași, în 6 mai 1917, cu ocazia dezbaterilor prilejuite de revizuirea Constituției, readucea în memoria ascultătorilor ideile lui Take Ionescu, adversarul său politic dar colaborator în momente grele în lupta pentru idealul de unitate și democrație: „atât sufragiul universal, cât și principiul exproprierii sunt cerute nu numai de spiritul vremii în care trăim, dar și de necesitățile pe care ni le impune introducerea suveranității noastre dincolo de Carpați.”⁸¹ Câteva săptămâni mai târziu, I.I.C. Brătianu preciza că reformele nu „sunt improvizarea unui moment; nu sunt nici opera unui singur om; ele sunt izvorâte din necesitatea dezvoltării naționale, sociale și politice a unui popor care trăiește și vrea să trăiască și care, în toate epocile determinante ale istoriei sale, cu o conștiință admirabilă a știut să așeze temeliile necesare fiecărei perioade ale dezvoltării lui”.

Referindu-se la situația în care un grup politic sau o elită aparținând mai multor partide, cum a fost cazul României și a Parlamentului de la Iași, pot proceda la o *revoluție legală* cum o definea Take Ionescu, socialistul Otto Bauer afirma că: „Atâta timp cât statul nu posedă mijloacele de a zdrobi violent mișcările de masă, el trebuie să caute aprobarea maselor. Trebuie să obțină un consimțământ bazat pe voința și înțelegerea liberă a maselor. Prin urmare, statul nu poate conduce masele decât prin mijloace mentale și intelectuale.” Ori acest lucru s-a întâmplat în România anilor 1917-1918. Adunarea Deputaților în ședința din 12 iunie 1917 a votat, cu o majoritate covârșitoare, proiectele de lege care vor conduce la reformele electorală și agrară.⁸²

⁷⁹ *Ibidem*.

⁸⁰ *Ibidem*, ședința din 9 iunie 1917, f. 627.

⁸¹ Apud, Ion Novăcescu, *Politica și puterea în concepția lui Ion I. C. Brătianu*, în „Anuarul Institutului de Istorie «George Barițiu» din Cluj-Napoca”, tom LII, Supliment, 2013, p. 58.

⁸² D. A. D., Sesiunea ordinară 1916-1917, ședința din 12 iunie 1917, ff. 630-634.

În Senatul României, ideea reformelor radicale va avea unele opoziții mai puternice datorită unui număr mai mare a reprezentanților marilor proprietari de pământuri, dar în final va învinge curentul care considera că reformele constituie „o adevărată revoluționare a așezămintelor noastre politice.”⁸³ Camera Superioară a Parlamentului va vota pachetul de legi care prevedeau reformele radicale cu o majoritate la fel de mare ca și în Adunarea Deputaților.⁸⁴ Rămânea în sarcina guvernelor ulterioare ca aceste reforme să capete substanță în practica politică, iar perioada de tranziție de la vechea la noua Românie să desăvârșească procesul unei revoluții sistemice care să așeze țara pe bazele modernității occidentale.

⁸³ Dezbaterile Senatului, sesiunea 1916-1917, Ședința din 30 mai 1917, ff. 183-223.

⁸⁴ *Ibidem*, ședința din 18 iunie 1917, ff. 243-248.